

Suomalaista sosiaalipedagogiikkaa rakentamassa

Juha Hämäläinen

Sosiaalipedagogiikan käsitettä on tulkittu monella tavalla. Käsitteen ympärillä käyty keskustelu on yhtäältä ollut rikkaus alan itseymmärryksen kehittymiselle, mutta moninaisuudesta on aiheutunut myös sekavuutta. Keskityn tässä viimeisessä pääkirjoituksessani joihinkin suomalaisen sosiaalipedagogiikan erityispiirteisiin sosiaalipedagogiikan käsitteen tulkinnassa.

Sosiaalipedagogiikan käsitteen tulkinnoissa on erilaisia kansallisia painotuksia

Moninaisuutta sosiaalipedagogiikan käsitteen käyttöön aiheutuu osin siitä, että sillä viitataan niin tiettyyn kasvatustieteeseen ajattelu- ja keskusteluperinteeseen kuin tiettyjen kasvatustieteiden muodostamaan kokonaisuuteen, erityisen ammattialan teoreettiseen oppiperustaan ja jopa tiettyihin pedagogisiin työkäytäntöihin. Usein on epäselvää, missä merkityksessä käsitettä kulloinkin käytetään.

Sosiaalipedagogiikan tulkinnoissa voidaan erottaa erilaisia kansallisia traditioita. Maakohtaisten kulttuuristen, sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten ominaispiirteiden lisäksi tulkintojen taustalla vaikuttavat erilaiset käsitykset ihmisestä ja yhteiskunnasta, tiedosta, kasvatuksesta ja moraalin perusteista. Voidaan puhua kansallisia sosiaalipedagogiikan traditioita muovaavista ulkoisista ja sisäisistä tekijöistä.

Mikä sävyttää suomalaista sosiaalipedagogiikkaa ja mikä on tunnusomaista suomalaiselle sosiaalipedagogiikan itseymmärrykselle? Onko jotakin muuta, mikä tekee sosiaalipedagogiikasta suomalaista kuin se, että kyse on Suomessa tapahtuvasta tutkimuksesta, koulutuksesta ja alan käytäntöjen kehittämisestä? Hahmotan seuraavassa suomalaisen sosiaalipedagogiikan tuntomerkkejä erityisesti suhteessa ammatilliseen kasvatukseen ja hyvinvointityöhön sekä tarkastelemalla alan teoreettisen itseymmärryksen lähtökohtia.

Sosiaalipedagogiikka tarjoaa aineksia kaikkeen kasvatukseen ja hyvinvointialan työhön

Ensiksikin suomalaista sosiaalipedagogiikkaa ei ole kehitetty yhden ammattiryhmän ammattioppina, kuten monessa maassa, vaan tieteenä ja akateemisenä oppialana, joka tarjoaa asiantuntijuuden aineksia useille, käytännössä kaikille, kasvatukseen ja hyvinvoinnin alalla työskenteleville ammattiryhmille. Toki meilläkin on kasvatukseen ja hyvinvointityöhön ammattiryhmiä, jotka hyötyvät sosiaalipedagogiikan opinnoista enemmän kuin toiset, kuten yhteisökasvattajat, varhaiskasvattajat ja nuorisotyöntekijät. Kuitenkin ajatellaan, että sosiaalipedagogiikka tarjoaa relevantteja aineksia kaikkien kasvatukseen ja hyvinvointialalla työskentelevien ammattiryhmien ammatillisen asiantuntijuuteen.

Vastaavasti sosiaalipedagogiikka näyttäytyy integratiivisena oppialana, joka luo yhteenkuuluvuutta kasvatukseen ja hyvinvointialan ammattiryhmille. Sen ajatellaan tarjoavan yhteistä käsite- ja orientaatiopohjaa kasvatukseen ja hyvinvointijärjestelmän eri osa-alueilla tarvittavalle teoreettiselle itseymmärrykselle, jolloin sen yleinen kysymyksenasettelu yhdistää varhaiskasvattajia, nuorisotyöntekijöitä, koulussa toimivia opettajia ja erityisopettajia, aikuiskasvattajia, kuraattoreita, erilaisissa tehtävissä toimivia sosionomeja, sosiaalityöntekijöitä ja terveysalan työntekijöitä – periaatteessa siis kaikkia kasvatukseen ja hyvinvointialan ammattilaisia.

Sosiaalipedagogiikan yleinen kysymyksenasettelu koskee ihmisen kasvua yhteiskunnan jäsenyyteen, aktiiviseksi kansalaiseksi, ja sen erityisenä fokuksena ovat ne ongelmat, joita ihmisillä on osallisuuden ja yhteiskunnallisen toimintakyvyn saavuttamisessa. Haasteet ovat yhteisiä kaikille kasvatukseen ja hyvinvointityöhön ammattiryhmille, joskin eri ammattiryhmillä on haasteiden kohtaamisessa myös toisiaan täydentäviä erityistehtäviä ja niihin liittyvää erityisosaamista.

Olemme joutuneet tasapainoilemaan sosiaalipedagogiikan kehittämisessä yleisen asiantuntijuuden ja erityisen ammatillisuuden välisessä jännitteessä. Olisimme voineet rakentaa sosiaalipedagogiikasta myös ammat-

tisuuntautuneen alan esimerkiksi nuorisotyön alueelle, mutta olemme itsepintaisesti pitäneet kiinni siitä, että kehitämme sosiaalipedagogiikkaa yleisen pedagogisen asiantuntijuuden areenana, emme yksittäisen ammattialan tai edes ammattialaryhmän oppiperustana. Jokaisella opiskelijalla on mahdollisuus soveltaa sosiaalipedagogista näkökulmaa, sovittaa sosiaalipedagogista asiantuntijuutta omiin ammatillisiin tarpeisiinsa.

Pedagogisena toimintana sosiaalipedagogiikka määrittynyt ihmisten sosiaalisen kehityksen kasvatukselliseksi edistämiseksi. Se ei kuitenkaan rajoitu vain yhteiselämässä tarvittavien kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitojen harjoittamiseen tai vallitseviin sosiaaliin oloihin sopeuttamiseen, vaan siihen kuuluu olennaisesti pedagogisesti tarkoituksenmukaisten kasvuolojen luominen. Lähtökohtana on ajatus kasvatuksesta perustavalla tavalla yhteisöllisenä toimintana, jolloin yhteisöjen laatua tarkastellaan pedagogisilla kriteereillä.

Ajatukseen kasvatuksen yhteisöllisestä luonteesta sisältyy ymmärrys yhteisöjen mahdollisuudesta pedagogiseen itsearviointiin ja itsekasvatukseen. Siten sosiaalipedagogiikka haastaa kasvatusta ja hyvinvointityön yhteisöjä tarkastelemaan toimintatapojaan pedagogiselta kannalta. Pedagoginen itsereflektio kehittää pedagogista tietoisuutta ja luo edellytyksiä pedagogisesti punnittujen työkäytäntöjen kehittymiselle työyhteisöissä.

Toki suomalainen yhteiskuntamalli luo omia mahdollisuuksiaan ja asettaa reunaehdoja sosiaalipedagogiikan tulkinnalle ja kehittämiselle yhteiskunnan toimintajärjestelmänä, mutta en etene päättelyssäni nyt sen kautta, vaikka sekin ansaitsisi huomiota puhuttaessa suomalaisen sosiaalipedagogiikan erityispiirteistä. Keskityn sosiaalipedagogiikan olemuksen tulkintaan yleisemmässä kuin ulkoisessa yhteiskuntajärjestelmää koskevassa merkityksessä.

Sosiaalipedagogiikka ei ole kokoelma pedagogisia menetelmiä ja tekniikoita

Toinen suomalaisen sosiaalipedagogiikan monen muun maan traditiosta erottava piirre on se, että emme ole keskittyneet menetelmiin ja tekniikoihin vaan pedagogiseen ajatteluun. Sosiaalipedagogiikalla ei ole mitään muita omia pedagogisia ”työkaluja” kuin kasvatustehtävässä toimivan oma ajattelu: ymmärrys, luovuus ja järki. Yhdessä vaiheessa olin itsekin innostunut luovista työmuodoista kuten taide-, musiikki- ja kirjallisuusterapiasta, seikkailukasvatuksesta ja muista luovan työskentelyn muodoista, mutta eivät ne ainakaan itselleni mieltyneet sosiaalipedagogiikaksi muutoin kuin sosiaalipedagogisen ajattelun kautta.

Yksi merkittävä oivalluksemme sosiaalipedagogisen ajattelun hahmottamisessa on ollut sosiaalipedagogiikan kaksi kehityslinjaa, joista molemmat koskevat ihmisen yhteisö- ja yhteiskuntasuhdetta. Toinen, jota kutsumme sivistyspedagogiseksi, koskee kaikkia ihmisiä ja siinä korostuu yleinen kansalaiskasvatus, ja toinen, jota kutsumme hyvinvointipedagogiseksi, koskee erityisryhmiä, joilla on vaikeuksia yhteisö- ja yhteiskuntasuhteensa rakentumisessa. Käytännön pedagogisessa työssä nämä kaksi kehityslinjaa kietoutuvat toisiinsa. Voitaneen puhua yleis- ja erityispedagogisesta sosiaalipedagogiikasta, joilla on yhteinen intressi rakentaa ihmisten yhteisö- ja yhteiskuntasuhteita pedagogisin keinoin.

Yleispedagoginen sosiaalipedagogiikka koskee kaikkien ihmisten kasvua osallisuuteen ja siihen liittyvää kasvatusta, jossa edistetään heidän yhteisö- ja yhteiskuntasuhteidensa rakentumista, ja erityispedagoginen puolestaan erityisryhmien mitä moninaisimpia erityisiä kasvatuksellisia ja sosiaalisia tarpeita huomioivaa kasvatusta. Tarkkaa rajaa näiden kahden kehityslinjan välille on vaikea vetää, mutta kumpikaan linjoista ei määriyty pedagogisina menetelminä ja tekniikoina vaan kasvatuksen merkitystä korostavana ajatteluna toiminnassa, jolla edistetään sosiaalista osallisuutta ja yksilön itsemääräämisoikeutta arvostavaa yhteisöllisyyttä.

Lähes kaikissa sosiaalipedagogiikan tulkinnoissa korostuu ajatus ihmisen yhteisöllisestä olemistavasta ja kasvatuksen yhteisöllisestä luonteesta. Myös Suomessa olemme rakentaneet tulkintaamme vahvasti yhteisöllisen ihmiskäsityksen pohjalle. Yhteisöllisyyden käsite on kuitenkin osoittautunut hankalaksi määrittäjäksi, koska on niin monenlaisia yhteisöjä erilaisista pienyhteisöistä aina globaaleina yhteiskunnallisina ja poliittisina liikkeinä määrittävään yhteisöllisyyteen. Joka tapauksessa yhteisöllisyyttä voidaan pitää ihmisen perusominaisuutena ja yksilön kehityksen keskeisenä voimavarana.

Sosiaalipedagogiikan antropologia heijastaa yleistä pedagogista kysymyksenasettelua, joka voidaan pelkistää kahteen kysymykseen: mitä ihminen on ja mitä ihmisen pitäisi olla. Sosiaalipedagogiikka tuo tähän ihmisen sosiaalista olemistapaa koskevan näkökulman kysymällä, mitä ihminen on ja mitä hänen pitäisi olla sosiaalisena olentona. Kriteerit sille, miten yhteiselämä tulisi järjestää, ovat ensisijaisesti eettiset, mikä antaa sosiaalipedagogiselle teorialle vahvasti normatiivisen sisällön.

Modernissa yhteiskunnassa yleiset ihmisoikeudet ja kansainväliset sopimukset erityisryhmien perusoikeuksista, tarjoavat normatiivisia aineksia sosiaalipedagogiselle teorianmuodostukselle. Tältä osin sosiaalipedagogiikan tulkinnat kiinnittyvät niin kansalaisvapauksia koskeviin kansalais-

ja poliittisiin oikeuksiin kuin hyvinvointia koskeviin taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin. Sosiaalipedagogiikassa näitä oikeuksia tarkastellaan pedagogiselta kannalta kiinnittäen huomiota niin lasten oikeuteen saada osakseen parasta mahdollista kasvatusta kuin kasvatuksen merkitykseen perusoikeuksien toteutumisellessä.

Näin ymmärrettynä sosiaalipedagogiikan kuvaaminen tiettyjen pedagogisten menetelmien kokonaisuutena tarjoaa rajoittuneen, suorastaan virheellisen kuvan alan luonteesta. Sosiaalipedagogiikka on perusteltua määrittellä kasvatuksen etiikkaan ja antropologiaan kiinnittyvänä kasvatustilosophisena aate- ja teoriaperinteenä, ei erityisinä pedagogisina työkaluina, instituutioina tai edes ammatillisina kompetensseina.

Sosiaalipedagogiikkaa tulee kehittää tieteellisenä oppialana

Kolmas erityinen painotuksemme sosiaalipedagogiikan kehittämisessä on alan tiedeluonteen korostaminen. Tavoitteenamme on ollut kehittää sosiaalipedagogiikkaa tieteellisenä oppialana, jolla on oma kysymyksenasettelunsa sekä erityinen, muiden sosiaalitieteiden näkökulmia täydentävä näkökulmansa ihmiseen ja yhteiskuntaan. Mielestäni olemme onnistuneet tässä varsin hyvin, ja itsellämme on – tai ainakin kuvittelemme olevan – jokseenkin selkeä käsitys siitä, mitä sosiaalipedagogiikka noin suurin piirtein on tieteellisenä ajattelu- ja keskusteluperinteenä, mitkä ovat sen peruskysymykset ja miten vastaukset niihin vaihtelevat erilaisten ihmis-, yhteiskunta-, tiede- ja moraalikäsitteiden valossa.

Sosiaalipedagogiikan tiedeluonteen tähdentäminen on merkinnyt avointa ja kriittistä asennetta käsitteen erilaisia käyttötapoja kohtaan. On ollut selvää, että sosiaalipedagogiikka ei pelkisty vain yhdeksi ”oikeaksi” sosiaalipedagogiikan tulkinnaksi vaan että sen teoriapohja muodostuu erilaisista ja keskenään kilpailevista teoreettisista rakennelmista. Ei siis ole vain yhtä sosiaalipedagogiikan teoriaa, joka määritteli sen, mistä on kyse. Tämä ei kuitenkaan estä etsimästä koulukuntia erottelevien tekijöiden ohella myös yleispäteviä yhteisiä nimittäjiä. Yksi tällainen on tieteenalan tutkimuskohteen määrittely.

Katsomme, että tieteenä sosiaalipedagogiikka jakautuu tutkimuskohteenensa osalta kolmeen tehtäväalueeseen. Ensinnäkin siinä tutkitaan niitä inhimillisen kasvun prosesseja, joiden kautta yksilöt löytävät paikkansa yhteiskunnan jäseninä, saavuttavat yhteiskunnallista subjektiivuutta, toimintakykyä ja osallisuutta. Toimiva yhteiskunnan jäsenyys ei ole itsestäänselvyys vaan siihen on kasvettava, ja sosiaalipedagogiikka tutkii toimivaan yhteisö- ja yhteiskuntasuhteeseen kasvamisen ehtoja. Toinen tutkimusalue

koskee niitä ongelmia, joita ihmisillä on yhteisö- ja yhteiskuntasuhteissaan ja kolmas pedagogista toimintaa ongelmien ehkäisemiseksi ja lievittämiseksi, ehkä myös ratkaisemiseksi.

Sosiaalipedagoginen kysymyksenasettelu edellyttää sosiaalisen ja kasvatuksellisen näkökulman samanaikaista huomioista ihmisten yhteisö- ja yhteiskuntasuhteiden tarkastelussa. Vastaavasti oppialana sosiaalipedagogiikka sijoittuu sosiaali- ja kasvatustieteiden välimaastoon. Empiirinen sosiaalitutkimus tarjoaa ymmärrystä yhteisö- ja yhteiskuntasuhteiden rakentumisen ehdoista ja sosiaalietiikka halutusta päämäärästä. Sosiaalipedagogiikan itseymmärrykseen oppialana kuuluu olennaisesti ajatus kasvatuksesta keinona edistää eettisesti perustellun päämäärän mukaisia arvoja ihmisten elämässä.

Olemme oivaltaneet, että sosiaalipedagogiikasta voidaan puhua useammassa merkityksessä, koska sana sosiaalinen voi saada kielessä erilaisia merkityksiä, ja olemme analysoineet sosiaalipedagogiikan käsitteen tulkintoja myös semanttiselta kannalta kysyen, mikä tekee pedagogiikasta sosiaalista. Sosiaalisen kolmeksi päämerkitykseksi ovat tällöin hahmottuneet yhteiskunnallinen, yhteisöllinen ja apua tarvitsevien auttaminen. Näillä kaikilla on oikeutuksensa, ja näkemyksemme on, että sosiaalipedagogiikkaa voidaan määritellä oppi-, koulutus- ja työalana näiden kaikkien kautta. Ei siis ole syytä rajata käsitteen alaa vain johonkin sosiaalisen merkitykseen.

Olemme pitäneet sosiaalipedagogiikan erityisenä tehtävänä sosiaalisen syrjäytymisen pedagogista ehkäisyä ja lievittämistä – tai kääntäen ihmisten auttamista toimivina yhteisö- ja yhteiskuntasuhteina määrittävään osallisuuteen. Sosiaalipedagogiikan erityistehtävän osalta se voidaan määritellä tieteenalaksi, jonka keskeisenä käytännöllisenä tehtävänä on luoda vastavoimia yhteiskunnan syrjäyttävälle mekanismeille. Syrjäytyminen kuvataan tällöin yksilön ja yhteiskunnan suhteena, ei yksilön ominaisuutena.

Ihmisten osallisuutta ja osallistumista vaikeuttaviin sosiaalisiin epäkohtiin kohdistuva yhteiskuntakritiikki nähdään laajalti osaksi sosiaalipedagogiikan tieteenteoreettista itseymmärrystä. Se tulee esille useissa maakohteisissa traditioissa, jotka muissa suhteissa saattavat merkittävästikin erota toisistaan. Sosiaalietiikka tarjoaa mittapuut yhteiskunnan laadun arvioimiselle siltä kannalta, miten se mahdollistaa jäsenilleen eettiset mitat täytävän hyvän elämän, kasvatuksen ja ihmisyyden.

Näin sosiaalietiikka jäsentää sosiaalipedagogista ajattelua kiinnittäen sen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon, demokratian, hyvinvoinnin, yksilöllisen itsemääräämisen ja sosiaalisen turvallisuuden yleispäteviin periaatteisiin, oikeusvaltioajatteluun ja ihmisessä olevaa yksilöllistä

ja kollektiivista itsekasvatuspotentiaalia korostavaan sivistyskeskeiseen ihmiskäsitykseen. Tieteellisenä oppialana sosiaalipedagogiikassa on kyse sosiaalietiiikkaan kiinnittyvästä kasvatukseen yhteiskunta-ajattelusta, jossa korostetaan kasvatuksen ja politiikan yhteenkuuluvuutta.

Kansainvälisyys ja selkeä teoriapohja ovat sosiaalipedagogiikan kehityksen avaintekijöitä

Sosiaalipedagogiikka ei voi kehittyä kansainvälisesti varteenotettavana tieteellisenä oppialana pelkästään erilaisten kansallisten traditioiden varassa. Alan kehittyminen tieteenä edellyttää kansalliset tulkinnat ylittävää teorianmuodostusta. Kansainvälisestikin sosiaalipedagogiikka on pieni oppiala, joka ilman yleispätevää teoreettista perustaa ja selkeää profiilia tieteenä jää suurten jalkoihin. Kansainvälinen sosiaalipedagogiikan tiedeyhteisö on tältä osin avainasemassa.

Sosiaalipedagogiikan kansainvälistymistä sekä edesauttaa että haittaa se, että käsitteeseen liittyy paljon maakohtaisia erityispiirteitä. Sen vuoksi sosiaalipedagogiikalla ei ole selkeää teoriapohjaa, ja alan käytännöt vaihtelevat eri maissa niin koulutuspolitiikan kuin ammattinimikkeidenkin osalta. Itselleni sosiaalipedagogiikka on aina ollut kasvatustieteellinen käsite, jonka ympärille on muodostunut erityinen kasvatustieteellinen perinne käytännön sovelluksineen. Vastaavasti sosiaalipedagogiikan käsitteen sisältö ja ala määrittävät käsitteen erilaisista tulkinnoista muodostuvana tieteellisenä keskusteluna.

Sosiaalipedagoginen teoriaperinne tarjoaa juurevan perustan tarkastella yleispätevästi nykypäivän yhteiskuntia ja kasvatuksen ajankohtaisia haasteita. Vaikka itse haasteet ja niitä koskevat pedagogiset ratkaisut ovat kytköksissä mitä erilaisimpiin kansallisiin erityispiirteisiin, itse oppialan teoreettisten perusteiden määrittelyssä tulisi kyetä ylittämään kansalliset ajan ja paikan rajat. Pelkän vertailevan tutkimuksen lisäksi tarvitaan kansallisten traditioiden vuoropuhelua, joka tähtää yleispätevään argumentointiin ja universaaleihin päätelmiin.

Kysymykseen, mitä annettavaa sosiaalipedagogisella ajattelu- ja keskusteluperinteellä on nykypäivän ja tulevaisuuden kasvatukselle, ei ole vain yhtä vastausta. Sosiaalipedagoginen ajattelu- ja keskusteluperinne joka tapauksessa tarjoaa erityisen pedagogisen orientaation ja ajattelutavan yhteiskunnan ja kasvatuksen haasteiden tarkasteluun. Sen ytimessä on kysymys osallisuuden, sosiaalisen toimintakyvyn ja pedagogisesti tarkoituksenmukaisen yhteisöllisen olemistavan rakentumisesta. Ihmisten yhteisö- ja yhteiskuntasuhteita lähestytään inhimillisen kasvun prosesseina ja niitä koskevana

kasvatuksena, ja politiikalla ajatellaan luotavan ulkoisia edellytyksiä suotuisalle kehitykselle.

Tiedämme, että nykymaailmassa monilla lapsilla ja nuorilla kuten myös osalla aikuisia on suuria vaikeuksia rakentaa toimivia yhteisö- ja yhteiskuntasuhteita ja löytää paikkansa yhteiskunnan jäseninä. Tarvitsemme sosiaalipedagogista ajattelua laajalti kaikessa kasvatus- ja hyvinvointityössä ongelmiin vastaamiseksi. Niin ikään tarvitsemme monipuolista tutkimusta sekä sosiaalipedagogiikan teoreettisista perusteista että pedagogisista käytännöistä.

